

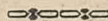
II
1309
L

N. IORGA

NOTE ASUPRA
ISTORIEI SPANIEI

— CU PRILEJUL UNEI RECENSII —

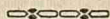
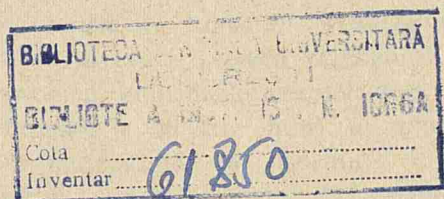
BUCUREȘTI
1931.

N. IORGA

NOTE ASUPRA ISTORIEI SPANIEI

— CU PRILEJUL UNEI RECENSII —

BUCUREȘTI
1931.

Note asupra istoriei Spaniei

— Cu prilejul unei recenzii¹ —

Rafael de Altamira y Crevea, *Historia de la civilización española*, Madrid 1928; *Histoire d'Espagne* (colecția Armand Colin), Paris 1931.

Cel mai mare istoric de astăzi al Spaniei prezintă în două forme deosebite și în două limbi, pentru publicul de acasă și pentru publicul general, o sintesă a istoriei țerii sale și poporului său, o sintesă interesantă, pe care a încercat-o și în alte forme (*Historia de España y de la civilización española*, 4 vol., ed. a 4-a, Barcelona, 1928; *Epitome de Historia de España*, Madrid 1927; *A History of Spanish Civilization*, Londra 1930). În ea, cum spune el și într-o carte de cugetare abstractă (*Enseñamento de la Historia*, 1891), el caută „sensul organic al istoriei, urmărind rădăcinile psihologice, individuale sau colective, ale faptelor care merită să fie reținute și să lase urmă în istoria omenirii“, cu credința, atît de îndreptățită, că „alcătuirea organică a faptelor poate dura mult și servi chiar acelor cari pretind a o întrece“.

În ambele lucrări o introducere geografică prezintă țara pe care munții o taie în bucăți, dar care în părțile sorite de la Est și în unele „cuencas“ interioare e de o extraordinară bogăție a producțiilor de tot felul. În ce privește pe cei mai vechi locuitori, Basci, Liguri (pe cari-i pune la îndoială), Iberi, Celți — și cîte nume nu li dă marele descriitor grec al lumii, Strabon, care avea izvoare pierdute pentru noi! —, se admite existența, la început de tot, în perioada pietrei cioplite, a două rase, dintre care a doua, mai recentă, oferă caracterele tipului Cromagnon. Cu dreptate sau fără — așa crede: fără — se atribuie acestei rase — cît de greu e în acest domeniu, pe care autorul l-ar numi mai bucuros al „preistoriografiei“ decît al „preistoriei“, a osebi deosebitele pături

¹ În *Revista Istorică*, XVII, n-le 7-9, p. 215 și urm.

și ceia ce se ține în materie culturală de dînsele! —, d. Altamira atribuie acestora splendidele opere de artă din peșterile de la Nord, pe lângă care pune pe acelea din Sud, avînd omul în centru, biruitor mîndru, îmbrăcat, cu un fel de căciulă în cap, al cerbilor cari înaintea lui ingenuche ori se întepenesc cu săgeata în spate (*Historia*, p. 26: „abrigo del Roure“). In epoca pietrei lustruite, cu o cultură de caracter practic, industrial, ceramica are, și aici, desemnuri de caracter geometric.

Se vorbește de dolmenele, menhirele, cromlecurile, așa-numitele *mamoas* sau *mambias*, acoperite cu pămînt, risipite în anume părți ale peninsulei. Nu lipsesc nici depositele „kjökkenmödding“ și locuințele pe palafite. Se face loc civilizației mai înaintate de la Tartessos (a Turdetanilor).

Bronzul, venind din Andalusia, nu e lămurit în originile sale: o teorie germană recentă îl pune în legătură cu minele bogate ale peninsulei iberice înseși. Fierul ar fi fost adus de aiurea, poate și din Africa.

Acuma vin rase care ar fi nouă (dar ce dovezi s'ar putea aduce pentru o imigrare?): Iberii (din Mesopotamia?...) și Celții, cari ar fi numai din veacul al VI-lea până la al IV-lea, pe cînd desemnurile din peșteri ar fi de acum 15.000 sau 20.000 de ani. Celtiberii nu-i par a fi cu siguranță o rasă amestecată, și d. Altamira propune „Celți de la Ebru“.

Colonizarea feniciană lasă urme ca interesantul sarcofag reprezentînd pe capac un tip asiatic bărbos, care s'a găsit la Cadiz, și rămășițe mărunte, ca vase de sticlă ori pieptenele (*Historia*, p. 32) cu scene de lupte între animale, de caracter pur asirian.

Urmează Grecii, din veacul al VII-lea: Hesiod însuși vorbește însă de Spania. Se întemeiază orașe ca Enporion (Ampurias), Himeroskopion, în fața Ivizei feniciene, Artemision, Alonai.

O sintesă a semințiilor, până atunci deosebite, în nume ca și în apucături, în moravuri, în religie, se face pe acest timp. Elementele împrumutate se confundă într'o civilizație pe care o presintă strălucit statuia zisă „dama din Elche“ (Alicante), cu portul ei special, cu bogăția ornamentelor de metal de pe cap și de pe gît, care-i dau înfățișarea unei țerance olandese din timpurile noastre (*Historia*, p. 38). In schimb vasul de la pagina 43 dă o luptă între un om și un taur, care ar avea mai mult un brutal caracter de Asia, sămănînd cu presintările artistice ale Etruscilor.

Roma strecoară de sigur multe elemente indigene și, răpede, complet, cum o afirmă și Strabon, romanisează. Această parte era poate de înfățișat mai larg, căci, pretutindeni, supt formele romane, tipice, se mișcă o lume întreagă care vine din originile naționale ale vechilor rase. Aceasta se vede, oarecum, și în artă — noile ziduri regulate ridicându-se pe bazele ciclopice de la început — și în literatură, unde violenta notă iberică răsbate (se semnaleză aici ca Spanioli, pe lângă Seneca și Quintilian, Lucan și Marțial, Columella, Pomponiu Mela și Higin). Plîngerile contra abuzurilor sistemului roman nu privesc numai Spania, dar în lucrurile care se petrec pe atunci în peninsulă este fără îndoială ceva în adevăr specific spaniol. Cimitirul de curînd găsit la Taragona presintă în chip impresionant acest caracter local (v. cartea mea *Catalonia*).

Și creștinismul spaniol, care era să aibă o așa de mare influență și asupra vieții politice și culturale, e tratat numai în treacăt. Viața populară creștină însă avea o fisionomie iberică vrednică de a fi relevată, și în ce privește arta pe care a produs-o și din care ceva s'a păstrat și până la noi.

Întrebarea se pune dacă istoria regalității de cucerire visigote, de la Euric la Recared, face parte din istoria nației spaniole tot atîta cît istoria regalității france din istoria poporului frances. Aș crede că mult mai puțin. Proporția germanismului în soarta ulterioară a populației iberice e de sigur mult mai mică. Prin nobili, prin episcopi, al căror rol — scăzut de d. Altamira — a fost totuși așa de mare, tot Ibero-Romanii au fost stăpînitori, prin co-roana visigotă sau și contra ei.

Tot locală, indigenă rămîne basa istoriei spaniole și supt Mauri. Supt nume deosebite și cu altă religie e perpetuarea trecutului. Poate că rolul Asturienilor coborîți spre cucerire e mai mic de cum se crede. Substratul acestei *reconquista* poate fi mai însemnat decît opera cuceritorilor. Tot așa supt Arabi Siria a rămas siriană ca și în trecut. S'a semnalat rolul pe care în arhitectura de coloane a năvălitorilor musulmani îl joacă moștenirea clasică, romană, în ce privește chiar piesele care intră în construcție (*Historia*, pp. 88-9).

Înaintarea creștină, mai curînd decît să aibă în vedere un scop național și să urmărească o mare operă politică, era o imitație, nu a dispărutului Stat visigot, ci a pătrunderii carolingiene care se

făcuse în Catalonia. Desele căsătorii între creștini și musulmani, înșirate de d. Altamira la pagina 94, raporturile economice și culturale între cele două lumi arată că avântul de cruciată nu s'a transmis din Spania la Francesi, ci de peste munți în Spania. Intre *moros latinados* și *cristianos algaraviados* erau relații zilnice, și autorul observă: „nu era rar ca trupe musulmane să se lupte, în unire cu creștini, fie contra altor creștini, fie contra compatrioților înșiși“ (*Histoire*, p. 95). Se citează mărturia unui creștin din veacul al IX-lea care presintă pe cărturarii de legea lui ca fiind Arabi de cultură (*ibid.*, p. 96); credincioși ai lui Hristos iscălesc în litere arabe. *Mozarabii* trădători față de Arabi, *mudejarii* credincioși trecutului arab, dar supuși creștinilor, serviră de instrument al confundării etnice. Se creiază stilul „mudejâr“.

Cruciata aduce luptători din multe nații, mai ales din cea franceză, care dă forme de scrisoare, tipuri de monede, influențe artistice (*ibid.*, p. 100). Călugării benedictini, de origine străină, ajută și ei (*Histoire*, p. 59).

Măreția stăpînirii unui Abdarrahan al III-lea (*Histoire*, pp. 49-50) e de sigur vrednică de a fi presintată, dar, dacă face parte din istoria Spaniei supt raportul teritorial, ea, cu întinderea în Africa, face parte și din istoria califatelor. Mai de folos ar fi situația elementelor creștine supt această strălucitoare dominație. Astfel activitatea soboarelor, *conciliilor* comunale (p. 60) ori liberarea prin *juniores* a șerbilor (*Historia*, p. 103). Regii din munte ai acestei epoce, Ordoño I-iu și al II-lea, Alfons-cel-Mare, contemporan ai ultimilor Carolingieni, Ramiro al II-lea, pe la mijlocul secolului al X-lea, apar și aici cam în aier, fără substratul mărturiilor contemporane. Narațiunea e silită, cu acest sistem, să sară de la tabloul creștin la cel arab. Fără opera lui legislativă și Alfons al V-lea de Leon ar fi numai o fantomă regală.

Neclară și apariția Castiliei ca un comitat, de tendințe regale, confundarea ei la 1028 cu Navara, de fapt Statul basc, ale cării începuturi sînt foarte obscure până pe la 900, cu acea regină Tota de pe la 1000, până la cuceritorul Castiliei, Sancho-cel-Mare. Aș crede că aceste nelămuriri supărătoare s'ar putea înlătura oarecum considerînd toate aceste formațiuni potrivit cu originea lor: Bascii — Navara, Suevii — Asturia, Visigoții — Castilia.

Impărțirea Statelor lui Sancho (+ 1035), așa cum se împărțise

odinioară moștenirea merovingiană la Franci, nu face decît, ca și aceea, să ție samă de *permanența teritoriilor*. Liberînd Castilia, creînd pe apa Aragonului un alt Stat (formația unei seniorii pentru al treilea fiu e un simplu accident; *Histoire*, p. 55), el ține samă și de tradiția „mărcii hispanice“ gotice, a lui Carol-cel-Mare și lui Ludovic Piul, deci *o contra-Francie spaniolă*, comitatul de Barcelona devenind din ce în ce mai independent (Berenguer Raymond pe la anul 1000). Curioase legăturile cu Veneția ale acestui din urmă Stat: Pietro Orseolo, fost duce, un Gradenigo, un Morosini se întîlnesc în mănăstirile care, pe la acel an 1000, apar pe malul Mediteranei.

Tovărășia creștinilor cu Musulmanii e presintată prin exemple caracteristice: căsătorii, ospitalitate între prinți, ținerea la Cordova a serbătorilor creștine, Dumineca observată de ostașii califului, aceiași clădire pentru ambele religii (*Historia*, p. 58).

După Ferdinand I-ii, cu Alfons al VI-lea, în 1085, recucerirea creștină ajunge la Toledo, pe cînd Aragoneseii sînt la 1118 în Saragosa (*Histoire*, p. 62), și Cidul a supus din nou (1094-1102) Valencia. Numai la sfîrșitul secolului al XI-lea e și o „recucerire“ arabă, din Africa, a Almoravizilor și Almohazilor, ale căror origini meritau mai mult spațiu. Se recunoaște caracterul de *cruciată internațională* a operei îndeplinite (*ibid.*, p. 63). De fapt înaintarea creștină se datorește, cum se vede din nevoia de repopularea și cu Francesi (*ibid.*, p. 64), stoarcerii clasei dominante arabe, așa cum cucerirea lui Iustinian în Italia e esențial ușurată de înceata nimicire naturală a Ostrogoșilor. Cidul, „adevărat rege de fapt“ (*ibid.*, p. 65), arată cît de mult se confundau cele două lumi, el putînd servi pe una sau pe alta, ca, în Războiul de O sută de ani, nobilii francesi cari se luptă și supt steagul regelui din Anglia.

Uniunile dinastice ajută mai mult decît un sentiment național la crearea Statului spaniol: Aragonul cu Catalonia în 1162, Leon cu Castilia în 1230.

Încoronarea la 1135 a lui Alfons al VII-lea ca „Împărat al Spaniei“ (*ibid.*, p. 69) merită o deosebită atenție: ea sugerează noi explicații. Împărat în sensul creștin, roman, carolingian, nu putea să fie stăpînitorul din Leon și Castilia, și încă mai puțin al unei „Spanii“, *de amintire antică*, Spanie în noțiunea căreia se cuprindeau deci teritoriile deosebite de Aragonul, pe care nu l-a putut cuceri, dar pentru care a făcut mari silinți, de Navara, de Ca-

talonia. Dar șefii acestor din urmă două formațiuni asistă la proclamarea imperială și, cu dinșii, regele maur din Rueda (p. 69). Nu trebuie oare să se vadă în aceste condiții substituirea, în locul califului, a cărui situație „imperială“, de caracter bizantin în fond, era, după Almoravizi, perimată, a noului „Împărat“-calif creștin, șef al unei confederații fără caracter religios (și califul domnia peste mai mulți regi)?

Că nu era vorba de un Stat în toată puterea cuvîntului o dovedește sfărîmarea prin testamentul lui Alfons și a legăturii dintre Castilia și Leon. Dar, cînd al doilea urmaș al „Împăratului“ cîștigă, în bătălia de la Las Navas de Tolosa, în 1212, biruința asupra învasiei almohade, e de fapt ciocnirea între Împăratul african și Împăratul iberic. Același rege însă admite existența în hotare determinate prin tratat (la Cazola, în 1179) a unui Aragon permanent, ca și a noului regat portughes, care și-a reunit Catalonia și are, un moment (1166-72), nu numai Provența, dar și ducatul catalan de Roussillon (Rossellò), și, pentru un cadet, Cerdagna (Saldanha), Carcassona și Narbona (*ibid.*, p. 73). Teritoriile franceze vor fi menținute pînă la cruciata contra Albigensilor a lui Simon de Montfort și la înfrîngerea, la Muret, în 1213, a regelui aragones Petru al II-lea. Un Frances, Thibaud de Champagne, fiu al unei princese navarrese, ajunge chiar, în 1234, rege al Navarrei (*ibid.*, p. 75); regele Castiliei iea însă teritoriile basce din spre dînsul; pp. 75-6).

Alături, Castilia și Aragonul restrîng pe Mauri între limitele regatului de Grenada, din ce în ce mai mult „cristianisat“ în obi-ceiuri.

Alfons al X-lea, fiul Beatricei de Suabia și Împărat roman ales, e, în vremea cînd predecesorul său la Imperiu, Frederic al II-lea, învia dreptul roman în regatul său de Neapole, codificatorul (*Las Partidas*).

Acuma însă nobilimea, crescută ca importanță, merge pînă la depunerea regelui. Noua cruciată africană (se iea Gibraltarul) strînge pe tulburători supt steagul regal. Alfons al XI-lea biruie la Rio Salado și Rio Palmaes, în 1340 și 1343.

Veacul acesta al XIV-lea pune, îndată, Spania în atîrnare de conflictul quasi-european al Războiului de O sută de ani, pînă ce supt „regii catolici“ posibilitatea unei alte cruciate, revanșa pentru luarea Constantinopolului de Turci, se va produce. Peste grele lupte

intense, între regalitate și baroni, Aragonul, aservit politicește Cataloniai, începuse o activitate mediteraneană, care-l va face stăpîn peste Neapole și Palermo, deschizîndu-i și perspective orientale. Fiul lui Iacob I-iu, Petru, luase în căsătorie pe Constanța, fiica regelui Manfred, și el ajunge să smulgă Angevinilor, abia instalați acolo, Sicilia. Ceia ce produce un lung conflict cu Papa și o intervenție francesă. Petru al III-lea făcuse o intervenție la Tunis (1280); el încearcă una la Constantină (1282). Cu de la sine putere Compania catalană, rămasă liberă după pacea cu Angevinii, va invada Orientul, pîrînd, la un anume moment, că ar fi în stare să-l smulgă Paleologilor restabiliți la Constantinopol.

În *Histoire*, p. 116 și urm., d. Altamira caută originile „culturii naționale“. De sigur că, pentru vremea mai veche, între epepeia, sfărmată apoi în bucăți, a Cidului și cîntecele epice ale Francesilor e un raport, chiar dacă nu este unul de derivație; s'a dovedit că pretinsa operă populară e o fabricație de biserică, de călugări, pentru a îndemna la lupta cu Maurii o provincie spaniolă, Castilia, în limba căreia a fost și scrisă opera. În acel moment o arhitectură, o sculptură, o pictură spaniolă nu existau decît în elemente de origine diferită, arabă, francesă, prin călugării de la Cluny, de la Cîteaux, care nu se confundaseră încă într'o sintesă romanică sau gotică. Ce aparținea Arabilor n'are a face decît teritorial cu creațiunea spaniolă. Nici strălucirea unei civilizații evreiești, transmițînd concepțiile și metodele aceleiași Asii. Specific spaniol e caracterul de naivă solemnitate în pictura secolului al XIV-lea, așa cum apare, mai desvoltată, în Catalonia, cu Huguet sau Bermejo, mai sfîngace în Aragonul vecin, foarte puțin în Castilia. O sculptură naturalistă, mai ales în fildes, dar și în capitèle, are o tare notă de originalitate (p. 167). Arhitectura mudejar pune ceramica în colori a Arabului pe scheletul bisericii creștine de tipul cunoscut; se poate vorbi și de o „pictură mudejar“ (p. 161). Același nume îl au plafoane ca acelea care, venite din Turcia, împodobiau vechile case muntene (p. 163). Lor li corespunde, dar nu în Catalonia, legată literar de Provența, noua tratare, episodică, de notă lirică, în „romanțe“, a vechilor teme sau a unor părți numai din ele (v. p. 129), ori altor viteji, ba chiar eroilor cîntecului frances (p. 127), până ce se ajunge la subiecte de luptă contemporane sau la lirica în dialect gallego, care e și a Portugaliei. Triumful, în toate domeniile, al limbii castilane e numai din secolul al XV-lea, cînd

ea are să se lupte contra năvălirii Renașterii de limbă latină, venită din Italia, pe vremea unui Alfons Magnanimul, și chiar a literaturii italiene¹.

Această civilizație, ca și viața politică de care se ținea, au fost modificate, după opera de reforme unificatoare și ierarhisante, a „regilor catolici“, Isabela și Ferdinand (v. *ibid.*, p. 188 și urm.), de *prefacerea regatelor spaniole unite în basă pentru o politică de caracter internațional*, prin originea burgundo-flamandă a lui Carol I-iu, devenit Carol Quintul în Germania, prin însăși această alegere, prin crearea unei activități oceanice de pe urma descoperirii Americii, la care se adaugă uniunea cu Portugalia. Misiunea de a apăra oriunde catolicismul crește imensa greutate a sarcinii. Ideia de cruciată se impune Împăratului (expediții în Africa), și ea se transmite fiului său, Filip al II-lea, pentru triumful de la Lepanto.

Dacă, în arhitectură, stilul *isabelin*, coresponzător celui *manuelin* din Portugalia, înseamnă o revisiune și îmbogățire a vechii sintese mozarabe, în pictură influența italiană și mai ales cea flamandă merg până la o momentană anexare.

Împiedecată de a se manifesta în domeniul strict politic, vitalitatea națională se îndreaptă, pentru a le însufleți, spre alte domenii.

Armatele spaniole deșterate, care luptă pretutindeni, represintă cel d'întăiu instrument militar din lume, ar merita un studiu pentru ele înseși, ca armatele franceze de la 1791 înainte, cînd cei de acasă erau prada unui politicianism distrugător.

Al doilea, cum observă, cu dreptate, d. Altamira, se creiază, în secolul al XVII-lea, al celei mai profunde decăderi dinastice, administrative și economice, marile Spanii de peste Mări și Ocean, care trăiesc, despărțite de metropolă numai în forma lor politică, până astăzi.

Al treilea, de și, prin zdrobirea revoltei „comuneros“-ilor, prin instalarea unei monarhii de guvernare directă, s'au distrus și așezămintele municipale și represintanța provinciilor în *cortes*, *viața*

---

¹ Discuțiile asupra raporturilor dintre rege și Biserică, așa cum se întîlnesc în scrierile lui Francisc Jimenez (p. 138), corespond cunoscutului *Somnium Viridarii* din literatura francesă a secolului al XIV-lea.

populară a orașelor bogate în industrii rămîne veșnic vie, ba chiar tot mai vie. Ea dă puterea popularității neîntrerupte, entusiaste, a teatrului unui Guillen de Castro, unui Lope de Vega, unui Alarcon și Moreto, unui Calderon. Satira socială din *Don Quijote* e pentru toată lumea: o revanșă a bunului simț popular. Alături e povestirea cu subiecte populare din romanele „picaresci“.

Arta e, în adevăr, mai ales în serviciul ideii catolice și a ideii monarhice. Murillo va zugrăvi Hristoși, madone și sfinți, Velázquez se va consacra, ca și Italianul Tiziano, portretelor Suveranului și Curții sale. Dar același Murillo va înfățișa pe copiii cari ronțăie pepeni ori își curăță cămașa de gîze în colțul străzii și Velázquez va fixa pe soldații corpului de gardă. Și severitatea, nobleța, unite cu vioiciunea, care însufleștește aceste tablouri, e în adevăr spaniolă¹.

Din războiul pentru succesiunea Spaniei a rezultat pentru acela dintre cei doi candidați care cîștigă victoria, Filip de Franța (al V-lea), soțul unei surori a ultimului Habsburg, Carol al II-lea, o *Spanie liberată de anexele sale*: de cele flamande, luate de „Austriecii“ din Viena, de cele italiene, care trecură prin multe vicisitudini până ce Neapole și Sicilia, un timp savoiardă, deveniră un apanagiu pentru cadeții Bourbonilor de la Madrid. O singură țară și, după sistemul frances, pe ruina ultimelor privilegii, un singur fel de guvern. Bourbonii fură, de fapt, aceia cari făcură din Madrid o Capitală. Lor li se datorește și crearea, în orașe și la țară, a unei noi vieți economice. D. Altamira poate scrie (*Histoire*, p. 185) că „bogăția Spaniei era atunci superioară aceleia a Franciei, și mai bine împărțită“.

Dar spiritul matematic al „filosofiei“ franceze falsifică mult timp sufletul spaniol, care rămase sterp aproape în tot secolul al XVIII-lea.

El va învia, la sfîrșitul acestui veac, prin satira, în fabulă, a lui Yriarte, prin geniala satiră, în pictură, a lui Goya, de un realism pe care Franța nu l-a cunoscut

Dar pentru opera acestor Bourboni fără dreptate desprețuiți, d. Altamira află (*Histoire*, p. 262 și urm.) aceste cuvinte de laudă datorită: „Mai toți arată o mare grijă pentru problemele interioare care priviau viața intimă a nației și a Statului: restaurarea bogăției naționale și a finanței publice, creșterea populației și a agri-

¹ Partea Spaniolului în știință e minuțios însemnată pe paginile 238 și urm.

culturii, renașterea industriilor tradiționale și a relațiilor de comerț și răspîndirea culturii într'un sens hotărît popular și profesional". Se introduc, alături cu mutările dintr'o provincie în alta, coloniști germani și grădinari francesi (pp. 272-3). Se trimet însă Francesi în Chile (pp. 275-6). Apar primele Companii de comerț (p. 276). Sistemul pestalozzian se introduce, în primele școli primare laice și normale¹ (p. 280). Și femeile ajută marea operă de refacere intelectuală (p. 282), alături de silințele „Amicilor Țerii". Un oarecare anticlericalism spaniol, care și el este o liberare, de Sfîntul Scaun și de puterea bisericească în interior, vine tot de acolo. Se observă și întrarea stării a treia în „ayuntamientos" pentru a slăbi covîrșitoarea influență a celorlalte două (p. 267), fără ca aceasta să fi produs rezultatele din Franța la 1789, dată fiind lipsa de un contact general (v. însă p. 267) cu literatura revoluționară din țara vecină. Aflăm însă din cartea istoricului spaniol că „la 1789 a fost vorba de o restaurare a vechilor Cortes, cu mai mare putere legislativă și spirit mai liberal decît cele vechi și apariția primelor conspirații republicane" (pp. 268-9).

Spania secolului al XIX-lea reproduce în domeniul politic luptele de doctrină și de sistem din Franța, cu liberalii, autori de Constituții (1812, 1869, 1876), și cu reacționarii lor, monarhia bourbonică fiind atacată supt Ferdinand al VII-lea de revoluția din Cadiz, supt regență de reacționarismul lui don Carlos, apoi de republicanii cari răsturnară tronul reginei Isabela pentru ca adversarii lor să aducă, după încercarea cu Amedeu de Savoia, pe fiul ei, Alfons al XII-lea. Domnia fiului postum al acestuia represintă o continuă luptă, la urmă pierdută, pentru a servi interesul general împotriva pasiunilor de partid, la care în ultimul timp se adăuseră aspirații federaliste, separatismul catalan și biscaian, galician chiar, și urile de clasă.

¹ Așa-numitul „Colegiu Academic al nobilei arte a primelor litere" (p. 290). A fost și un trecător „Institut pestalozzian" (p. 201).

Tipografia
„Datina Românească”
Vălenii-de-Munte

Prețul: 10 Lei.